

FILOZOFICKÉ PŘEDPOKLADY A DŮSLEDKY SORTÁLNÍ IDENTITY

KAREL ŠEBELA

Katedra filozofie FF UP, Olomouc, Česká republika, karel.sebela@upol.cz

PŮVODNÍ VĚDECKÁ PRÁCE ▪ OBDRŽENO: 31/12/2020 ▪ PŘIJATO: 11/5/2021

Abstrakt: Příspěvek hodlá zkoumat některé filozofické předpoklady a důsledky tzv. sortální identity. Téma sortálů si vysloužilo pozornost filozofů od 60. let především v souvislosti s knihou P. Geache *Reference and Generality*. Témata identity, její případné závislosti na určitých predikátech a zejména otázka kritérií identity se následně stala předmětem intenzivní filozofické debaty. V této souvislosti budou nastíněna různá pojetí sortálů. Filozofický význam sortálů spočívá především v otázce individuace a (re)identifikace objektů. Mezi sortálními teoretiky se především rozhořela debata, zda jsou s individui některé sortály spojeny nutně, tj. jestli platí, že pokud individuum spadá pod nějaký sortál, pak nemůže spadat pod jiný. Pozitivní odpověď zakládá klasický aristotelský esencialismus, k záporné odpovědi směřují antiesencialisté. V sortální logice se navíc poměrně často buduje hierarchie sortálů, kdy sortály mohou (příp. musí) být ve vztahu podřazenosti k jinému sortálu a lze dokonce uvažovat o případném nejvyšším sortálu jakožto sortálu, který již není podřízen žádnému jinému. Zde se přímo nabízí souvislost s aristotelskou hierarchií kategorií, analogie s touto naukou budou předmětem závěrečného srovnání.

Klíčová slova: sortální logika; logika; sortál

THE PHILOSOPHICAL ASSUMPTIONS AND CONSEQUENCES OF SORTAL IDENTITY

Abstract: The paper intends to examine some philosophical assumptions and consequences of the so-called sortal identity. The topic of sortals earned the attention of philosophers in the 1960s, especially in connection with P. Geach's book *Reference and Generality*. The topics of identity, its possible dependence on certain predicates and especially the question of identity criteria subsequently became the subject of an intense philosophical debate. In this context, different concepts of sortals will be outlined. The philosophical significance of sortals lies primarily in the question of individuation and (re)identification of objects. Among sortal theorists, a debate has erupted as to whether some sortals are necessarily connected with individuals, i.e. if it is true that if an individual falls under one sortal, then it cannot fall under another. The positive answer is based on classical Aristotelian essentialism, the negative answer is defended by anti-essentialists. In addition, a hierarchy of sortals is often built in sortal logic, where sortals can (or must) be in the relationship of subordination to another sortal and it is even possible to consider the possibility of the highest sortal as a sortal that is no longer subordinate to any other. Here a direct connection with the Aristotelian hierarchy of categories is offered. Analogies with this doctrine will be the subject of a final comparison.

Keywords: sortal logic; logic; sortals

Úvod

Tento článek se hodlá zabývat tématem tzv. sortálů. Toto téma zatím není v českém a slovenském filozofickém prostředí příliš traktováno, ačkoli v anglosaském prostředí je důležitou součástí debat uvnitř hlavního proudu analytické filozofie a také je jedním z nejdůležitějších iniciačních momentů tzv. analytické metafyziky, u nás také zatím relativně málo známém proudu. Jednou z ambicí tohoto článku je tak začít tuto mezeru zaplňovat. Další ambicí je ale nebýt pouhým referátem o nějakém tématu – v článku bych rád rozebral určité základní problémy spjaté se sortály a kromě jejich prezentace se pokusil zamyslet nad jejich filozofickými předpoklady a důsledky. Cílem je také přitáhnout k tématu sortálů širší filozofickou obec. Z tohoto důvodu jsem vybral ty nejzákladnější a nejvíce kontroverzní body debaty o sortálech.

Bádání o sortálech lze pro jednoduchost rozdělit do dvou oblastí: Tou první je rozvíjení sortální logiky. Ta je v zásadě konzervativním rozšířením klasické logiky, kdy se „pouze“ obor hodnot individuových proměnných jazyka logiky rozkouskuje do více sort. Každá sorta má v jazyce sortální logiky své vlastní proměnné a navíc predikát, který je třídovou konstantou dané sorty. K tématu nedávno vyšla základní monografie M. Freunda *The Logic of Sortals* (Freund 2019). Tématu sortální logiky se zde nebudeme věnovat, pouze si čas od času „vypůjčíme“ některé pojmy a distinkce. Tyto pojmy a distinkce koneckonců vycházejí z filozofických debat o sortální identitě, „výpůjčky“ jsou tak dané tím, že v sortální logice jsou dobře naformulované. Druhou oblastí je filozofická debata o sortálech, zejména v rámci již zmíněné analytické metafyziky. Zde je výchozím bodem debaty kniha P. Geache *Reference and Generality* (Geach 1962). O tom, že tato debata je v hlavním proudu analytické filozofie stále aktuální, svědčí mj. fakt, že současný analytický filozof R. Brandom ve své knize *Three Essays on the Metaphysics of Objects and Properties* má esej pod názvem *Sortals, Identity, and Modality: The Metaphysical Significance of the Modal Kant-Sellars Thesis*. V tomto článku se zaměříme na tuto druhou oblast debaty o sortálech.

Konkrétně v kapitole 1 se chci věnovat tomu úplně nejzákladnějšímu, totiž pochopení toho, co vlastně je sortál. Ve druhé kapitole přejdeme k základnímu filozofickému předpokladu a startovací čáře celé debaty o sortálech – tezi sortální závislosti identity. Ve třetí kapitole navážeme jednou z nejkontroverznějších tezí debaty o sortálech, tzv. sortální relativitě. V závěrečné čtvrté kapitole se pak soustředíme na hierarchie sortálů jakožto jeden z nejvýznamnějších filozofických důsledků sortální identity a zároveň téma, které enormně zajímá především aristotelsky orientovanou analytickou metafyziku.

Co je to sortál?

Nejprve si vyjasníme, co to vlastně je sortál. Pro začátek se sluší rozlišit mezi sortálním termínem, tedy jazykovým výrazem, a sortálem, tedy pojmem, označeným nějakým sortálním termínem. Základní a nejméně problematické je lingvistická charakteristika, podle níž je sortální termín podstatné jméno, které umožňuje vyčlenit a počítat instance tohoto jména. Sortální termíny jsou tak jednoduše počítatelná podstatná jména, jako „stůl“, „člověk“ atd. Nespádají tak pod ně jiné slovní druhy a nejsnáze se tak dají vymezit vůči nepočítatelným podstatným jménům, jako je např. „voda“ nebo „rýže“. Již na tomto místě je třeba upozornit, že v zásadě lingvistické dělení počítatelná vs. nepočítatelná podstatná jména je pouze jednou z inspirací debat o sortálech. Je nasnadě, že samotné dělení je relativní jak vzhledem k různým jazykům, tak i snad vzhledem k vývoji jednoho jazyka v čase. Nemůže tak fungovat jako

nepochybné kritérium pro určení toho, zda něco je nebo není sortální termín. Nicméně toto dělení zachycuje jednu ze základních intuic koncepce sortálů, může tak být chápáno jako určitá vstupní úvaha a zdroj příkladů. Např. dle W.V. Quina je obdobně sortální termín „term that divides its reference“ (Quine 1960, 90).

Pokud jde o samotný termín, ten byl zaveden do angličtiny J. Lockem v jeho slavné *Eseji o lidském chápání*, konkrétněji ve třetí knize, 3. kapitole, kde píše: „Poněvadž je však zřejmé, že věci jsou zařazovány pod jmény na druhy čili species jen potud, pokud se shodují s jistými abstraktními ideami, k nimž jsme ona jména připojili, pak tedy esencí každého genus čili druhu se nestává nic jiného než právě ona abstraktní idea, kterou zastupuje obecné či druhové jméno (smím-li odvodit od genus „general“ a od sort „sortal.“)“ (Locke 2012, 432). Jak vidno, Locke tu zavádí termín „sortal name“ na základě analogie s (již užívaným) termínem „general term“. Stejně jako je určitý rod (= genus) označen rodovým jménem (= „general name“), tak je i pro určitý druh (= „species“, „sort“) zavedeno zvláštní druhové jméno, tedy „sortal name“. V dané souvislosti se jistě nehodilo použít termín „special name“, snad proto Locke z dvojice „species“, „sort“ vybral pro označení daného typu jména tvar odvozený od „sort“ a vytvořil tak onen novotvar „sortal name“.

Při samotném zavádění tohoto termínu se tak objevuje další, pro nás dále velmi důležitá, motivace debaty o sortálech. Sortály jsou totiž spojeny s debatami o esencích věcí. V daném kontextu např. Locke dále provádí své známé rozlišení mezi reálnou a nominální esencí. Od samého počátku je tak tento termín spojený také s druhy a rody, tedy obecně s (původem) aristotelskou klasifikací jsoucna. Kromě počitatelnosti je tedy otázka esence věcí druhou hlavní ideou, spojenou se sortály. Tuto podvojnost budeme dále sledovat.

Pokud jde o nějakou moderní definici sortálů jakožto pojmů, vzatou ze současné debaty, pak poměrně reprezentativní je definice od N. Cocchiarelli. Podle ní je sortál socio-geneticky vytvořená kognitivní dovednost či schopnost rozlišovat, počítat a slučovat či klasifikovat věci (Cocchiarella 1977, 441). V definici se uplatňuje jednak ona počitatelnost, jednak i lockovské zaměření na rody a druhy (ono klasifikování).

Debata kolem určení toho, co je to sortál, se snad i bohužel během let rozkošatěla. Objevilo se vícero návrhů, co pod sortálem mínit, přičemž ty nejčastější jsou následující (Grandy, Freund 2020):

- (a) poskytuje kritérium počitatelnosti
- (b) poskytuje kritérium identity
- (c) poskytuje kritérium kontinuální existence
- (d) odpovídá na otázku „Co to je?“
- (e) specifikuje esenci věci
- (f) nevztahuje se na části věci

Aby nedošlo ke zmatení, i nadále se budeme držet dříve zmíněných dvou hlavních idejí, spojených se sortály. Tento katalog uvádíme spíše pro ilustraci rozkošatění tématu.

K těmto návrhům jen stručný komentář: návrh (a) vychází z již uvedeného kritéria počitatelnosti. (a) je téměř neodmyslitelně spjato s (b), což možná zní překvapivě, ale je ve skutečnosti jednou z hlavních point sortální identity. Zároveň se zde opět ukazuje ona podvojnost obou hlavních idejí, spojených se sortály. (c) je již vyhraněněji filozofické a souvisí s debatou o esencialismu. K té výslovně směřují (d) a (e). (c) se také může ukázat být

neslučitelné s jinými kritérii, protože např. termín „kotě“ může vyhovět (a) a (b), ale na druhé straně se nezdá poskytovat kritérium kontinuální existence, protože jedna a táž entita může pokračovat ve své existenci, i když přestane spadat pod tento sortál. Mezi sortálními teoretiky se proto pro koncepty označované termíny jako „kotě“, „hříbě“, „dítě“ apod. používá termín „fázový sortál“ (phase sortal) a tyto sortály jsou vydělovány z centra diskusí o sortálech.

Je také poněkud překvapivé, že některé pojmy, které se zdají být poměrně přijatelnými kandidáty na sortály, jedním nebo více z těchto návrhů neprojdou. Tak např. pojem *červené věci v této místnosti*, který se zdá být velmi přijatelným sortálem, se ukazuje jako problematický. Červené totiž mohou být i části věcí, tento pojem tedy porušuje (f) a v důsledku toho i (a). Pokud je v místnosti červený koberec a červený je nejen koberec, ale i jeho části (předpokládejme, že je červený opravdu celý), pak na otázku, kolik je v místnosti červených věcí, nelze dost dobře odpovědět. V běžném životě samozřejmě takové problémy nemáme, ale to je dáno tím, že předměty v místnosti již máme klasifikovány pomocí jiných (opravdových) sortálů. Abychom nahlédli onu nemožnost, museli bychom se oprostít od této předběžné, naprosto běžné klasifikace a pokusit se „sortovat“ předměty opravdu až pomocí pojmu červené věci v této místnosti.

Pokud bychom např. neměli určitou věc v pokoji „sortovanou“ jako koberec, mohli bychom mít pokoj třeba pomyslně rozdělený na dvě půlky. V každé půlce by se pak nacházela věc zvaná „půlka červeného koberce“. V tom případě bychom při počítání červených věcí v pokoji nezapočítali jeden koberec, ale dvě půlky koberce. To, že takové rozdělení bereme jako přitažené za vlasy, jen ukazuje, jak samozřejmé je sortování předmětů, které se nacházejí v našich pokojích. V každém případě toto sortování nutně předchází otázce, kolik je červených věcí v pokoji.

Problémy s počítáním opravdu mohou nastat běžně i v každodenním životě. Podobně je tomu u slavného Fregova příkladu s balíčkem karet. G. Frege v *Základech aritmetiky* kritizuje názor, že čísla jsou vlastnosti vnějších věcí, a píše: „Dám-li někomu kámen se slovy: zjisti jeho váhu, pak jsem mu dal celý předmět jeho zkoumání. Jestliže však dám do jeho rukou balíček hracích karet se slovy: zjisti jejich počet, pak nevím, zda má vědět počet karet, nebo celé hry, nebo třeba počet hodnotových jednotek hry skat“ (Frege 2011, 179, 180). Jak Frege dále upozorňuje, předáním balíčku karet ještě není určen předmět zkoumání. Musí být totiž upřesněno, mají-li se počítat karty, balíčky či trumfy. Dále ještě uvidíme, že důležitou roli zde hraje to, co chápeme jako předmět zkoumání.

Podobně je tomu i na opačné straně spektra, totiž u nejabstraktnějších termínů, jako je objekt nebo entita. U těch se také zdá, že nesplňují (f), a proto ani (a) (a vzhledem k avizovanému sepětí mezi (a) a (b) nesplňují ani (b)). K tomuto bodu se ještě vrátíme v kapitole o hierarchiích sortálů.

Sortální závislost identity

Nyní je načas, abychom objasnili onen vztah mezi (a) a (b), tedy mezi počitatelností a identitou. Jak jsem již zmínil, jedná se o klíčovou myšlenku celé koncepce sortálů. Poprvé byla formulována a diskutována v Geachově knize *Reference and Generality*. Vzhledem k tomu, že veškeré pozdější diskuse odkazují v této knize, a dokonce ke konkrétní pasáži, dovoluji si ji parafrázovat a komentovat obsírněji.

Nejprve kontext: Geach před danou pasáží mluví o Fregově definici čísla. Frege ve své definici vychází ze základní intuice, podle níž je každý počet vždy počtem něčeho, analogicky každé

číslo je číslem něčeho („tři“ jsou vždy „tři ...“, např. „tři tužky“, „tři jablka“ atp., viz příklad s kartami výše). Obecně, predikujeme-li určitý počet, vždy je tento počet připojen k nějakému obecnému termínu; ono počítání je pak prací s extenzí daného obecného termínu. Geach zjevně s touto myšlenkou závislosti daného počtu na určitém obecném termínu sympatizuje, nicméně vzápětí dodává, že Frege jasně chápe, že „jedna“ nemůže smysluplně být predikátem, pokud není připojen k nějakému obecnému výrazu, na druhé straně ale dle Geache Frege překvapivě nechápe, že něco podobného platí i o obdobném výrazu „stejný“ (Geach 1962, 60).

Geach tak jednoduše onu myšlenku závislosti na obecném termínu vztahuje nejen na číslovky jako „jeden“, ale i na výraz „být stejný“. To, že nějaké a je stejné jako b , tak dle Geache musíme upřesnit na a je stejné S jako b , kde S je nějaký obecný termín. Tento Geachův názor později vešel ve známost jako **Teze sortální závislosti identity** (ve zkratce (D) od anglického „dependence“). Obecně lze tedy (D) formulovat jako tezi, že tvrzení formy

a je stejné jako b ($a = b$)

musí být chápáno jako neúplné vyjádření věty

a je stejné C jako b ($a =_C b$).

(D) je základní myšlenkou celé debaty o sortálech. (D) lze interpretovat tak, že a i b sdílejí stejné kritérium identity. Toto kritérium identity poskytuje právě C . Proto jsou sortály tak úzce spojeny s tématem kritérií identity a proto návrh (b) v předchozí kapitole. Souvislost s počítatelností je nasnadě – abychom mohli něco počítat, musíme mít jasno v tom, co chceme počítat, abychom třeba nepočítali nějakou položku dvakrát nebo nezapočítali něco, co jsme počítat neměli, tedy abychom příslovečně nemíchali hrušky s jablky.

Nicméně je zřejmé, že ne každý obecný termín, každé C , takové počítání umožňuje. Např. adjektivum „hranatý“ to neumožňuje. Museli bychom to vzít širěji a uvažovat např. „hrnaté hračky v této krabici“. Jinými slovy, před počítáním hranatých bychom už pomocí nějakého jiného obecného termínu nebo termínů museli danou oblast rozkouskovat na objekty, u nichž bychom pak konečně u každého jednoho z nich mohli zjišťovat, zda je hranatý či nikoli. To omezuje výčet možných predikátů, které mohou figurovat jako C v (D). Odtud pramení potřeba dělit predikáty, které jinak např. v klasické prvořádové logice takto nejsou děleny. Z téhož důvodu je jako hlavní charakteristika sortálů často bráno (a).

Tezi o sortální závislosti identity lze dále vztáhnout i na tvrzení formy $a = a$. Zde také musí platit, že tvrzení

a je stejné jako a ($a = a$)

musíme chápat jako neúplné vyjádření věty

a je stejné C jako a ($a =_C a$).

Není divu, že Quine ve své recenzi Geachovy knihy označuje tuto myšlenku jako „antiteticou“ k samotné ideji kvantifikace a zdůrazňuje, že kvantifikace závisí pouze na tom, že zde máme hodnoty proměnných, stejné či různé absolutně; povolme kvantifikaci a pak nezbývá žádná možnost volby ohledně identity, ne pro proměnné (Quine 1964, 101). Geachova teze totiž svým způsobem odporuje jedné ze základních Quinových myšlenek, totiž že „být“ znamená „být

hodnotou vázané proměnné“. Proto také Geach ve své knize tento Quinův slogan kritizuje. Tuto kontroverzi chápu tak, že dle Quina je členství v oboru hodnot proměnné základní kritérium pro existenci objektu, proto být znamená být hodnotou vázané proměnné.

Dle Geache ale tomu, aby se něco mohlo stát součástí oboru hodnot proměnné, a tedy abychom to mohli uznat jako existující, musí něco předcházet – daný kandidát musí splnit jistá kritéria. Tato kritéria jsou (opět) vyjádřitelná tak, že daný kandidát musí spadat pod nějaký pojem. Současný norský filozof Ø. Linnebo to lapidárně vyjádřil názvem svého článku *To Be Is to Be an F* (Linnebo 2005). Mimochodem, tuto tezi lze ilustrovat na etymologii českého slova jednotlivina, které se často v této souvislosti používá jako synonymní se slovem objekt. Být jednotlivinou totiž znamená být jednotlivou věcí daného druhu, být jednotlivou F. Etymologie češtiny tak sama téměř pobízí chápat objekty jako jednotky určitého druhu.

Tuto tezi lze postavit do protikladu vůči Quinovu sloganu. To, že daný objekt spadá pod nějaké F, tak předchází (či jinými slovy je nutnou podmínkou) členství objektu v oboru hodnot proměnné. Je to vidět i u prvořádové logiky – zde je oborem hodnot proměnných množina objektů. Zdá se, že je to velmi široké vymezení a opravdu leccos se může ucházet o členství v takové množině, nicméně i zde jsou omezení: objektem nemůže být vlastnost nebo relace; objekt nemá některé vlastnosti nutně (Quinem prosazovaný antiesencialismus).

Dalším známým omezením je to, že hodnými kandidáty nejsou např. události, proto D. Davidson pro analýzu vět o jednání navrhuje rozšířit ontologii prvořádové logiky právě o události (Davidson 1967). Pojem objektu je tedy v této souvislosti poměrně specifický, a i když se podle některých návrhů v tomto případě nejedná o sortál, i tak má tento pojem schopnost klasifikovat. To znamená, že nutnou podmínkou toho, aby něco mohlo být hodnotou vázané proměnné, a tedy být, musí to spadat pod poměrně specificky chápaný pojem objektu. Zásada *to be is to be an F* je tedy něčím, co předchází „sestavení“ oboru hodnot proměnných prvořádové logiky a co je tedy jistou předchůdnou filozofií této logiky.

Obecně lze říci, že filozofická interpretace (D) závisí na tom, zda zaujímáme stanovisko nominalismu, konceptualismu či umírněného realismu (ve smyslu pozic ve sporu o povahu obecnin). (D) zakládá epistemickou či ontologickou prioritu sortálů vůči jednotlivinám. Z hlediska konceptualismu se jedná o epistemickou prioritu, neboť z této pozice lze říci, že sortály jakožto koncepty jsou něčím, co již subjekt musí takřikajíc mít, aby mohl rozparcelovat svět na jednotliviny. Kantovsky řečeno, takto pojaté sortály sehrávají zásadní roli při konstituci objektů, tak jak jsou pro nás.

Z hlediska realistického je tato priorita i ontologická, neboť různým sortálům jakožto pojmům odpovídají reálně existující druhy věcí. (D) v realistickém čtení tak bude tezí, že každá jednotlivina je vždy určitého druhu, či jinak, že věci ve světě se dělí na druhy, nezávisle na tom, zda toto dělení poznáváme, či ne. Objekty spadají pod druhy samy o sobě. Je to možnost tohoto realistického čtení, které činí téma sortálů tak lákavé pro aristotelisky orientovanou analytickou metafyziku (P. Strawson, E. J. Lowe a další). V této interpretaci se tedy reálnými protějšky sortálů stávají druhy (věci), chápané jako přirozené druhy (poslední či nejnižší druhy dle Porfyriova členění).

A v tomto bodě se opět do debaty o sortální identitě a počitatelnosti vrací téma esencí. Viděli jsme výše, že u Locka se sortály objevují právě v souvislosti s tématem rodů a druhů. Pravda, Locke není realista ve výše uvedeném smyslu, proto u něj sortály značí spíše nominální než reálné esence. Ať tak či tak, spadání pod sortál se v konceptualistickém i realistickém čtení

stává něčím, co příslušné jednotliviny mají nutně a po celou dobu své existence, tedy něčím, co splňuje obvyklé požadavky na to být esenciální pro danou jednotlivinu. Výjimkou je zde nominalismus a krajní realismus, oba tyto směry nejsou či nutně nemusí být vázány k esencialismu. U krajního realismu to můžeme chápat tak, že obecniny označují abstraktní entity, existující mimo čas a prostor, jejich vztah k jednotlivinám, existujícím v čase a prostoru, tak může být vnější, čímž myslím nenutný. Příkladem budiž v českém a slovenském prostředí známá koncepce Pavla Tichého, který byl zároveň platonikem a antiesencialistou.

Teze sortální relativity (R)

Nejvíce kontroverzí, i mezi sortálními teoretiky, ale vyvolala jiná teze, zastávaná explicitně také již Geachem, **Teze sortální relativity (R)**. Obecně ji lze formulovat jako tvrzení, že alespoň pro některé případy nastává to, že

a je stejné C jako b a současně a je jiné S než b.

(R) jeví jako poměrně neproblematický princip, vhodně doplňující (D), a navíc příklady, které se jej zdají potvrzovat, zároveň potvrzují (D). Skutečně, platí-li (R), platí i (D), neboť pokud je *a* stejné a zároveň jiné než *b* v závislosti na tom, ke kterému sortálu je vztahujeme, pak tvrzení o tom, že *a* a *b* jsou identické, opravdu musí být doplněno tím, o jakém sortálu je zde řeč. Otázkou nicméně zůstává to, jestli platí i opak, tj. platí-li (D), pak platí i (R). To je předmětem polemik, neboť tato implikace zdaleka není tak samozřejmá jako ta předchozí. Každopádně pokud by byla nějakým způsobem prokázána, pak by mezi (R) a (D) platila oboustranná implikace, tedy by se jednalo o ekvivalenci. (R) by tak bylo alternativním vyjádřením (D).

Navzdory Geachovi se ale nemálo sortálních teoretiků postavilo proti této ekvivalenci. My si zde připomeneme D. Wiggins, jehož kniha *Identity and Spatiotemporal Continuity* (Wiggins 1967) má kritiku (R) jako jednu ze svých hlavních témat. Wiggins zde uvádí řadu příkladů, které domněle potvrzují (R) (Wiggins 1967, 8, 9) a popořadě se snaží u každého z nich ukázat, že tomu tak není. Analýza těchto příkladů je vhodná i pro lepší pochopení samotného pojmu sortální identity, proto se aspoň na jeden z nich podíváme (Wiggins 1967, 14, 15).

Mějme větnou formu

(1) Kleopatřina jehla v roce 1900 je to samé F jako Kleopatřina jehla v roce 1984.

Pro naše účely je zde důležitá pouze ta informace, že Kleopatřina jehla je jistý pomezí kámen, který mezi léty 1900 a 1984 prošel četnými opravami, a materiál, z něhož byl tvořen v roce 1900, zčásti neodpovídá materiálu, z něhož je tvořen v roce 1984. Pointa příkladu je pak v tom, že (1) je pravdivá, pokud za F dosadíme sortál pomezí kámen, ale pokud za F dosadíme sortál kámen, bude nepravdivá. Kleopatřina jehla totiž stále může být stejným pomezím kamenem, plnit stejnou funkci, ale není stejným kusem kamene. Zdánlivě to potvrzuje (R).

Rozeberme si příklad podrobněji! Odlišnost pravdivostních hodnot tu plyne z toho, že se sortály obelisk a pomezí kámen jsou spojena odlišná kritéria identity. Pro obelisk je zjevně podstatné, že je z toho a toho materiálu a není podstatná jeho funkce např. pro rozhraničování území. Pro pomezí kámen je naopak takováto funkce něčím určujícím, kdežto otázka materiálu, z něhož je zhotoven, podstatná není (detaily můžeme vynechat). Kleopatřina jehla (dále KJ) tak i po změně materiálu může zůstat tím stejným pomezím kamenem, protože tato změna neovlivňuje jeho identitu, ale nemůže zůstat stejným obeliskem, protože změna materiálu ovlivňuje identitu obelisku.

Pokud bychom si celou situaci rozepsali, dostaneme tyto věty:

(1a) Pomezní kámen KJ v roce 1900 je stejný pomezní kámen jako Pomezní kámen KJ v roce 1984.

(1b) Obelisk KJ v roce 1900 je stejný obelisk jak Obelisk KJ v roce 1984.

(1a) je pravdivá, (1b) je nepravdivá. K potvrzení (R) nyní stačí, pokud ztotožníme relata obou rovností, tedy pokud řekneme, že

Pomezní kámen KJ v roce 1900 = Obelisk KJ v roce 1900

a

Pomezní kámen KJ v roce 1984 = Obelisk KJ v roce 1984.

To je právě podle Wigginsse problém. Pomezní kámen KJ v roce 1900 má vlastnosti, které jsou dány kritérii identity sortálu pomezní kámen, tedy mj. je pro něj určující jeho rozhraničující funkce a není podstatný materiál. Obelisk KJ v roce 1900 má vlastnosti, které jsou dány kritérii identity sortálu obelisk, tedy mj. není pro něj určující jeho rozhraničující funkce a je podstatný materiál. Ztotožnění obou objektů by tedy znamenalo, že jeden a týž objekt má zároveň vzájemně se vylučující vlastnosti. To není možné, tedy uvedené objekty nejsou identické. Jejich neidentita ale znamená, že tento příklad přestává být evidencí pro (R). Věty (1a) a (1b) bychom totiž mohli zobecnit na

a je stejné C jako b a současně c je jiné S než d.

To rozhodně není tím, co (R) říká.

Zdánlivá přijatelnost tohoto příkladu (i jiných) spočívá v tom, že máme tendenci ony neidentické objekty ztotožňovat, tedy říct, že Kleopatřina jehla je obelisk i pomezní kámen. Nicméně KJ jakožto obelisk není totéž, co KJ jakožto pomezní kámen. Toto stanovisko se zdá vést k názoru, že objekty jsou konstituovány až pomocí našeho jazyka, či dokonce až k jisté verzi jazykového idealismu.

Takové stanovisko sice není ani v rámci analytické filozofie vyloučené, ale domnívám se, že není nutné se k němu uchýlovat. Rozdíl mezi KJ jakožto pomezním kamenem a KJ jakožto obeliskem můžeme alternativně uchopit např. pomocí scholastické distinkce mezi formálním a materiálním předmětem pojmu (Dvořák, Novák 2011, 42, 43). Podle této distinkce je formální předmět to, co pojmem vystihujeme bezprostředně. Materiální předmět je vystižen zprostředkovaně, prostřednictvím formálního předmětu. Např. pojem *současný prezident ČR* označuje (v roce 2020) Miloše Zemana. Miloš Zeman se všemi svými rysy a vlastnostmi je materiálním předmětem tohoto pojmu, formálním předmětem je pouze jistý rys této osoby, tj. to, že právě on v současnosti zastává tento úřad. Analogicky *KJ jakožto obelisk* či *KJ jakožto pomezní kámen* mají stejný materiální předmět, ale různý formální předmět. Tímto způsobem by bylo možné zachovat Wigginsovu kritiku (R) a současně zachovat realistický postoj.

Obecně lze ale říct, že (R) je problémem především pro již dříve zmíněné aristotelsky orientované analytické metafyziky, (R) totiž zdá se protirečí myšlenke reálné existence

přirozených druhů. Součástí přesvědčení o existenci přirozených druhů je totiž přesvědčení o výlučnosti členství v přirozeném druhu, tj. pokud jednotlivina je součástí nějakého přirozeného druhu, pak nemůže být součástí jiného přirozeného druhu. Odtud, dle mého mínění, pramení touha filozofů, jako je Wiggins, vyvrátit (R). Pokud bychom se vrátili k úvahám o stanoviscích ve sporu o univerzálie, pak (R) v tomto ohledu je lépe slučitelná s konceptualismem. Přesvědčení o existenci přirozených druhů totiž mj. znamená, že existuje určitá fixní množina sortálů (odpovídajících nejnižším druhům), která je stejná pro všechny a případné odchylky jsou „jen“ věci horšího či lepšího poznání. To se ale zdá být tvář v tvář faktickému rozrůznění rozličných pojmových schémat těžko udržitelnou myšlenkou, či přinejmenším velkou výzvou pro realisticky smýšlející badatele.

Hierarchie sortálů

Nehledě na polemiky o (R), vcelku shoda panuje v tom, že je možné, aby *a* a *b* byly identické vzhledem k více než jednomu sortálu. Pokud jsou např. dva identičtí lidé, pak jsou zároveň i identickými savci. Na druhou stranu nelze vyvodit, že pokud jsou identičtí dva savci, pak jsou i identickými lidmi. Mezi sortály tak lze identifikovat vztahy nadřazenosti a podřazenosti, kupříkladu sortál *savec* je nadřazený sortálu *člověk*.

Tímto způsobem lze budovat hierarchie sortálů. Je zřejmé, že tato myšlenka je obzvláště lákavá po stoupence aristotelsky zaměřené analytické metafyziky. Hierarchie sortálů se jeví být modernější variantou nauky o kategoriích a predikabilích. Zde totiž konečně můžeme explicitně poukázat na výše naznačenou analogii mezi pojmem sortálu a pojmem druhu, jak jej známe z okruhu aristotelské filozofie. Oba pojmy vskutku vykazují velkou podobnost – i s pojmem druhu můžeme spojit podmínky počitatelnosti, specifikování esenci věci, odpovídání na otázku „Co to je?“, nevztahování se na části věci atd. Tradičně se pro aristotelské druhy navíc uvažuje o podmínce exkluzivity, tj. že daná věc nemůže spadat pod dva různé druhy. To je analogické popření (R) pro sortály. Vzhledem k tomu, že dle aristotelské nauky každé individuum náleží k nějakému druhu *S*, pak triviálně platí, že jsou-li dvě individua totožná, pak jsou totožná vzhledem k *S*. Teze sortální závislosti identity tak platí i zde. Možnost vytvářet hierarchie (známý Porfyriův strom) je také jeden z rysů nauky o druzích.

Především však platí, že dle tradiční interpretace se v aristotelské ontologii věci dělí do přirozených druhů, jejich hierarchií a že tyto hierarchie jsou vždy v rámci určité kategorie. To je základem zmíněného Porfyriova stromu, který je hierarchií druhů a rodů „uvnitř“ kategorie substance. V rámci této hierarchie pak vždy existuje její takřikajíc „dno“ a „vrchol“, tedy nejnižší druhy a nejvyšší rod. Nejnižší druhy jsou v realistické interpretaci oněmi přirozenými druhy objektů, ke kterým by se mohly vztahovat typické příklady sortálů, jako je kočka nebo člověk. Rody jsou nadřazené druhům, přičemž v rámci dané hierarchie je vždy jeden rod, který je nejvyšší, tj. není v rámci dané hierarchie podřazen žádnému jinému rodu. To jsou nejvyšší rody a tradičně jsou kategorie ztotožňovány právě s nejvyššími rody.

A konečně, v rámci debat o sortálech je často přijímána myšlenka, že každá z hierarchií sortálů má svou horní mez, tedy sortál, který již není podřazen jinému sortálu. Tento sortál je nazýván nejvyšší sortál (ultimate sortal). Nejvyšší sortál je zřejmě analogií kategorií jakožto nejvyšších rodů.

V sortální logice jsou v souvislosti s pojmem nejvyššího sortálu jako nejdůležitější uváděny tyto teze (Freund 2019, 40):

(T1) Každý sortál spadá pod nějaký nejvyšší sortál.

(T2) Pokud sortál spadá pod nějaký nejvyšší sortál, pak tento nejvyšší sortál je pouze jeden.

(T3) Nejvyšší sortály jsou vzájemně neslučitelné.

(T1) je z těchto tezí nejkontroverznější, neboť dle ní je každý sortál součástí nějaké hierarchie sortálů. (T2) je oproti tomu asi nejsnáze přijatelnou – i podle teorie kategorií je nejvyšší rod dané kategorie vždy jen jeden. (T3) již byla také zmiňována jakožto exkluzivita kategorií.

Zajímavou je otázka, kolik je či může být nejvyšších sortálů. Pokud bychom např. chtěli všechny nejvyšší sortály ještě podřadit pod např. pojem entity, pak narazíme na již na začátku článku zmiňovaný problém, že entita stejně jako další podobně vysoce abstraktní pojmy nesplňují přinejmenším některé z požadavků kladených na sortály – např. rozdělíme-li nějakou entitu na části, pak se zdá být intuitivní prohlásit, že tyto části jsou také entity. Pokud dále např. nějaké zvíře uhyne, pak i zdechlina může být považována za entitu, problematické je tedy i kritérium kontinuální existence. I v rámci diskuse o sortálech se tak objevuje názor, že není žádný jeden nejvyšší sortál.

I to nahrává současným aristotelikům, neboť velmi podobný problém je otázka, zda existuje nejvyšší rod a může-li jím být např. jsoucnost. Tradiční aristotelská odpověď totiž je, že jsoucnost není nejvyšší rod. Diference, které dělí nějaký rod, jsou totiž chápány tak, že jsou mimo tento rod (to, co dělí, nemůže být mezi tím, co je rozděleno). U jsoucna to tak ale být nemůže – pokud by difference, které dělí rod jsoucna, byly mimo rod jsoucna, pak by jednoduše nebyly jsoucí, neexistovaly by a rod jsoucna by tak nemělo co dělit. Hledání analogií tohoto argumentu u problematiky sortálů je tak dalším navýsost lákavým tématem pro analytické metafyziky.

Závěr

Pojem sortálu a debata kolem něj je tedy značně široká. Pokusil jsem se ukázat, že není zajímavá jen po logiky či specialisty na dané téma, ale její filozofické předpoklady a důsledky z ní činí předmět širšího filozofického zájmu.

Samotné vymezení toho, co je to sortál, a zejména různé požadavky, které jsou na něj kladeny, ukazují na to, že se v tomto tématu křížují mnohé filozofické proudy a směry. Teze sortální závislosti identity je samozřejmě příspěvkem k debatě o identitě. Kromě toho ale, jak jsem se pokusil ukázat, vede i k pozoruhodným ontologickým úvahám. Teze sortální relativity a její kritika umožňuje odhalit netriviální důsledky sortální závislosti identity a myšlenka hierarchie sortálů je velmi inspirativní po analytickou metafyziku. Pole bádání je otevřené...

Poděkování

Rád bych poděkoval Grantové agentuře ČR za podporu v rámci projektu GAČR 19-06839S „Neklasická interpretace Aristotelské logiky a teorie predikace“.

Literatura

Cocchiarella, N. (1977): Sortals, natural kinds and re-identification, *Logique et Analyse* 20, 438–474, dostupné z <https://www.jstor.org/stable/44083788?seq=1>.

Davidson, D. (1967): The logical form of action sentences, in: Resher, N. (eds) *The Logic of Decision and Action*, University of Pittsburgh Press, 81–95.

Dummett, M. (1973): *Frege. Philosophy of Language*, Duckworth.

Dvořák, P., Novák, L. (2011): *Úvod do logiky aristotelské tradice*, Krystal OP.

Frege, G. (2011): *Logická zkoumání; Základy aritmetiky*, přel. Jiří Fiala, OIKOYMENH.

Freund, M. (2019): *The Logic of Sortals. A Conceptualist Approach*, Springer.

Geach, P. T. (1962): *Reference and Generality*, Cornell University Press.

Grandy, R. E., Freund, M. (2020): Sortals, in Zalta, E. (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2020 Edition) [online], 2006-02-09, rev. 2020-11-12 [cit. 2020-10-20], dostupné z <<https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/sortals/>>.

Linnebo, Ø. (2005): To Be Is to Be an F, *Dialectica* 59 (2), 201–222, dostupné z <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1746-8361.2005.01027.x>.

Locke, J. (2012): *Esej o lidském chápání*, přel. Miloš Dokulil, OIKOYMENH.

Lowe, E. J. (1989): What Is a Criterion of Identity? *The Philosophical Quarterly* (1950-) 39, 1–21, dostupné z www.jstor.org/stable/2220347.

Quine, W. V. (1964): Reference and Generality, *Philosophical Review* 73 (1), 100–104, dostupné z <https://www.jstor.org/stable/2183205?origin=crossref&seq=1>.

Quine, W. V. O. (1960): *Word and Object*, MIT Press.

Strawson, P. F. (1959): *Individuals. An essay in descriptive metaphysics*, Methuen.

Wiggins, D. (1967): *Identity and Spatiotemporal Continuity*, Basil Blackwell.

Wiggins, D. (1980): *Sameness and Substance*, Cambridge University Press.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.
